

ДО ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

На перший план в області вищої освіти зараз виходить проблема якості підготовки майбутніх фахівців. Ринок праці вимагає високого рівня професіоналізму та компетентності кадрів, досягнення якого можливе лише за умови трансформації національної системи вищої освіти, внесення істотних змін, які призведуть до удосконалення професійної підготовки спеціалістів, зокрема практичних психологів. Сьогодні більшим попитом користуються саме фахівці-практики, які володіють практико-орієнтованими компетенціями, спроможні на творче перетворення дійсності, а також професійний саморозвиток і самоудосконалення (І.О. Мартинюк, В.Н. Шубкін, В.А. Отрут та ін.) [8].

Проблема ефективної, якісної підготовки даних майбутніх спеціалістів хвилює як самих студентів, викладачів, так і тих, хто цим спеціалістам в майбутньому довірятиме вирішення своїх проблем і проблем власних дітей. Розгляду деяких змін, спрямованих на вдосконалення, підвищення якості підготовки майбутніх практичних психологів присвячується дана стаття.

- Зі вступом до вищого навчального закладу (ВНЗ) головною для студента стає спрямованість на підготовку до обраної професії, вироблення відношення до професійної діяльності як способу самореалізації. Як досягати вершин в навчальній діяльності молоді люди знають ще зі школи. До того ж, студенти з перших днів навчання в ВНЗ отримують загальну інформацію про те, як саме можна успішно вчитися у вищій школі. Кожний викладач, починаючи читати свій предмет, пояснює особливості вивчення своєї дисципліни, умови її успішного засвоєння. Що ж до знань про досягнення вершин в обраній професійній діяльності, то ця проблема ясна далеко не кожному.

Освіта повинна стати компетентнісно-орієнтованою, спрямованою на комплексне засвоєння знань та способів практичної діяльності, завдяки яким

людина успішно реалізує себе в різних галузях своєї життєдіяльності. Це - загальна ідея компетентнісного підходу, активне запровадження якого відбувається зараз в навчальну систему. Даний підхід вимагає змінити модель поведінки студента: від пасивного засвоювання знань до дослідницько-активної, самостійної та самоосвітньої діяльності. Повинно відбуватися зміщення акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування й розвитку у студентів здатності ефективно діяти, творчо застосовувати набуті знання, індивідуальні техніки, та ще так, щоб досягти при цьому найкращих результатів.

Компетентнісний підхід являється невід'ємним елементом модернізації освіти, що передбачає якісну зміну педагогічної системи. Він має значний потенціал для розвитку особистості майбутнього фахівця.

- Особливо актуальною для людини в студентські роки стає проблема пошуку смислу життя, що сприяє розквіту її індивідуальності. Викладач може і повинен допомогти студентові в рішенні цієї непростой задачі.

Проблема смислу життя у всі часи була надзвичайно значущою. Вона, як відзначає В.Е.Чудновський, має не лише загальнотеоретичну, але і практичну значущість: становлення смисложиттєвих орієнтацій - одна з найбільш фундаментальних складових процесу становлення особистості. «У системі вищої і, зокрема, вищої педагогічної освіти, ця «складова» до сьогоднішнього дня практично відсутня, що негативно позначається на процесі особистісної підготовки студентів до вибраної професії» [10].

Вже відомо, але в даному контексті, ще раз хочеться сказати про те, що на семінарських заняттях, на засіданнях гуртків, просто в бесідах викладачів, кураторів зі студентами, треба виносити на обговорення такі питання, як «Оптимальний сенс життя», «Сенс життя і вік», «Сенс життя психолога» тощо. Викладачам для прикладів можна зробити підбірку життєописів видатних людей і показати деякі загальні тенденції і закономірності їх життя і творчості. Найкращім прикладом будуть зустрічі з реальними людьми (в тому числі з практичними психологами), які реалізувалися в житті і професії.

Все це викликатиме інтерес, буде стимулюючими чинниками становлення мотивації досягнення.

- Становлення смислу життя сприяє виникненню і розвитку рефлексії: від рефлексії на окремий вчинок, через рефлексію на окремі фази, періоди життя – до рефлексії на власне життя в цілому [10]. Рефлексія являється головним механізмом оволодіння професійною майстерністю психолога.

Технологією рефлексії, на нашу думку, повинна володіти кожна людина, якщо вона хоче добитися високого рівня професіоналізму: постійно бути готовою до рефлексії, займатися самостереженням і самоаналізом. Особливо це стосується психологів, для яких володіння технікою рефлексії є обов'язковим. Цьому треба навчити студента, сформуванню потреби, зробити дану діяльність необхідністю.

Здібності до рефлексії можна розвивати в індивідуальній формі (при самостійному рішенні творчих задач), а також в діалоговій та груповій (при сумісних дискусіях, в тренінгах). Важливо розвивати різні види рефлексії: інтелектуальну, особистісну, комунікативну, кооперативну, екзистенціальну, культуральну. Інтелектуальна обслуговує когнітивну діяльність, особистісна - індивідуальну поведінку в ситуаціях, комунікативна - міжособистісне спілкування, кооперативна - спільну діяльність, екзистенціальна - життєве самовизначення і існування, культуральна - залучення до культури, до її творення [4]. Для успіху творчої діяльності професіоналові важливо не лише освоїти всі види рефлексії, але і розвинути їх оптимальну взаємодію.

- Формування компетентності в освітньому процесі висуває на перше місце не інформованість учня, не лише багаж його знань, а його вміння вирішувати проблеми в різних сферах, що вимагатиме актуалізації творчості. Викладачам треба потурбуватися про збільшення проблемності в навчанні студентів.

Для посилення орієнтації студентів на творчість, по-перше, потрібно використовувати змістовний потенціал учбових дисциплін: приділяти

більше уваги темам, присвяченим творчості, творчому відношенню до діяльності, до самого себе. По-друге, під час проведення занять так організувати процес навчання, щоб постійно стимулювати студентів до прояву ініціативи, фантазування, прагнення знаходити щось нове. Розвитку творчості також сприяють вже відомі заходи: організація щорічних наукових студентських конференцій, олімпіад (внутрішньовузівських, з виходом на регіональні, всеукраїнські), періодична робота студентських наукових гуртків, творчих груп, проведення круглих столів, зустрічей з успішними професіоналами, науковцями тощо. Тут треба поміркувати над засобами студентів для більш активної участі в цих заходах.

- Розвиток людини у вищій школі як особистості і суб'єкта діяльності обов'язково повинен включати і розвиток самостійності, автономії. По-перше, це стосується розвитку аналітико-конструктивного складу мислення і самостійності суджень. Цьому можуть сприяти різні варіанти проблемного навчання, самостійна робота з учбовою і науковою літературою; написання різних самостійних робіт: дослідних, курсових, дипломних.

Тут слід сказати про те, що конспектування, написання рефератів і письмових доповідей являється вже застарілими формами самостійної роботи, так як більшість студентів використовують для цього готові роботи, які у великій кількості пропонує Інтернет. Краще давати завдання, наприклад, написати анотацію, есе або тези по певному реферату (або статті), в тому числі й інтернетному. Такий новий підхід дійсно сприятиме розвитку здібності мислити самостійно. Студентам необхідно більше давати можливостей не боятися висловлювати свою оригінальну, несподівану точку зору, по-своєму аналізувати і вирішувати різні наукові і учбові проблеми.

Розвитку поведінкової автономії сприяє участь студентів в роботі органів студентського самоврядування, студентських наукових суспільствах і товариствах, проведення різних заходів, при організації яких кожний

студент може проявити власну ініціативу. Тут знов встає проблема стимулювання й підтримки, а також заохочення найактивніших студентів.

Необхідним являється і формування знань, умінь і навиків самостійної діяльності по самовихованню і саморозвитку. Особливо дієвим методом активізації процесів самовиховання, як стверджується в [3, 83], вважається складання студентами програм життєтворчості, оскільки саме цей вид роботи активізує мотиваційну, когнітивну, рефлексивну сфери студента, сприяє усвідомленню особистісно-професійного розвитку. Дуже цікавою є пропозиція ведення щоденника особистісно-професійного зростання студентами-психологами під час вивчення психологічних дисциплін [2, 79], де студент описує власні самозміни, особливості власного зростання, перспективи самовдосконалення в процесі навчання. Добрі результати може дати застосування портфоліо [3, 83], які відображають процес професійного зростання студента, демонструють його зусилля й успіхи.

Особливістю навчання студентів-психологів є те, що вивчаючи такі дисципліни, як психодіагностика, експериментальна психологія, корекція, проходячи в процесі навчання через ряд тренінгів і практикумів, вони мають можливість вивчати себе, свої індивідуальні особливості, здібності, отримувати знання про свої ресурси і можливості. Викладачі мають допомагати студентам виробляти уміння об'єктивно їх оцінювати і використовувати при розробці індивідуальних програм самокоректування, подальшого саморозвитку. Самодіагностика може стати механізмом зіставлення актуальних даних і професійних норм. Студент повинен знати професійно значущі і особистісні якості фахівця, які відповідають вимогам професіограм і акмеограм, свідомо спрямовувати свої зусилля на їх формування. Більше того, для того, щоб ще на етапі навчання зорієнтуватися в своїй майбутній професії і побудувати траєкторію власного професійного зростання і самоудосконалення, студентам можна запропонувати складання власної персонограми і кар'єрограми [8]. Персонограма є уточненим ранговим списком здібностей конкретного студента, які

фігурують в професіограмі фахівця, розставлених по ступеню їх розвиненості. Кар'єрограма розкриває перед студентом можливі варіанти особистісного зростання. Показано, що персонограма і кар'єрограма є одними з основних інструментів, які забезпечують ефективність розвитку професійної компетентності фахівця на етапі його навчання у вищому навчальному закладі [8]. Чинниками розвитку і саморозвитку особистості студента мають стати контроль і самоконтроль.

Самопізнання → саморозвиток → самореалізація - на таку творчу роботу над собою необхідно орієнтувати студентів.

Фахівцеві психолого-педагогічного профілю таку роботу над собою, удосконалення себе необхідно зробити постійною, зробити звичкою. У цій нелегкій справі студентові також повинен допомагати педагог, де треба – підказати, спрямувати в потрібне русло. Але починати таку роботу треба з формування мотивації саморозвитку, якщо вона не склалася раніше.

- Найважливішим елементом мотивації саморозвитку є мотивація учення, пізнання. Закладка даної мотивації повинна відбуватися ще в школі. Але, як показують багато досліджень, дана мотивація у учнів слабо диференційована, або взагалі відсутня; деякі учні (навіть випускники) слабо усвідомлюють зв'язки між учбовими предметами і явищами швидкозмінного навколишнього світу.

По моделі А.Маслоу, в ієрархії базових потреб на вищих ступенях стоять потреба у визнанні і потреба в самоактуалізації. Потреба у визнанні включає як зростання особистісної самоповаги, значущості, так і пошану від інших, завоювання визнання, престижу. В рамках учбової діяльності задоволення цієї потреби досягається, в основному, за рахунок успішного навчання, причому, не лише завдяки своїм природним здібностям, а й завдяки силі мотивації.

У дослідженнях вже виявлено, що висока позитивна мотивація учбової діяльності може заповнювати недолік спеціальних здібностей або недостатній запас знань, умінь і навиків, відіграючи роль компенсаторного

чинника (А. О. Реан, В. О. Якунін, Н. І. Мешков) [1]. А успішність у навчанні, як відомо, є передумовою успішності в майбутній професійній діяльності. Отже, головним у вищому навчальному закладі являється формування позитивної мотивації учбової діяльності, мотивації пізнання.

Що стосується самоактуалізації, то, по А. Маслоу, це становлення людини тим, ким вона хоче і може стати. Це процес розгортання і дозрівання спочатку закладених в організмі і особистості задатків, потенцій, можливостей. Як вже було сказано вище, студент-психолог має можливість виявити їх у себе завдяки роботі з діагностичними методиками, а, значить, має більше можливостей для усвідомленого вирішення проблеми самоактуалізації.

- Немає нічого важливішого для психолога, особливо для психолога-практика, ніж володіння практичними навиками своєї роботи. Компетентнісний підхід, як було зазначено вище, акцентує увагу на результатах освіти, причому, як результат розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність людини діяти в різних проблемних ситуаціях у реальному житті для вирішення практичних завдань. Саме тому особливу увагу треба приділяти проходженню студентами різних видів психологічної практики. Можливо, треба внести деякі зміни в зміст і кількість годин практики, особливо, виробничої, збільшувати кількість базових закладів. Після закінчення практики студенти повинні набути практичних навичок професійної діяльності, отримати первинний досвід роботи, можливо, виробити свою позицію і стиль. Практика повинна давати студентам – майбутнім психологам впевненість у тому, що вони стануть конкурентоспроможними фахівцями, затребуваними на ринку праці.

- В організації взаємодії викладача і студента також необхідні якісні перетворення. Від викладача компетентнісний підхід вимагатиме змістити акценти у своїй навчально-виховній діяльності з інформаційної («ретранслятор знань») до організаційно-управлінської площини. [6; 9]. Викладач повинен перетворитися на організатора учбової діяльності

студентів, в помічника і наставника, який реалізовує творчий підхід до опановування майбутньою професією кожним студентом, схвалює у кожному конкретному випадку нестандартні рішення і підходи.

Професіоналізм педагога визначається його здатністю технологічно проектувати освітній процес щодо розвитку студентів, а також й власного саморозвитку. Технології цього типу передбачають перетворення взаємодії педагога і студентів в особистісно-рівноправні, суб'єктно-дійові, індивідуалізовані стосунки. Таке перетворення пов'язане з тим, що педагог-вчений, педагог-практик не стільки вчить, скільки актуалізує мотивацію студентів, стимулює їх до загального і професійного розвитку і самоосвіти, створює для цього умови. Це вимагає включення у взаємодію демократичних, гнучких форм спілкування педагога і студента [5].

Рівноправні, гуманістично орієнтовані, демократичні стосунки допоможуть студентам в пошуку смислу життя, розвитку рефлексійних здібностей, створенні програм самоудосконалення, в реалізації творчої активності і самостійності, прояву духовного та інтелектуального потенціалу.

Для підвищення ефективності взаємодії студента з викладачем можна, користуючись досвідом інших навчальних закладів, створювати персональні сайти, сторінки викладачів на сайтах навчального закладу, де студент може перевірити свої знання, поставити питання викладачеві за учбовим матеріалом, порадитися з ним, ознайомитися з науково-дослідними роботами, отримати різну корисну інформацію, що стосується учбового процесу і не тільки. Ці сторінки можуть бути особливо необхідними при дистанційній формі навчання. Студент тоді зможе мати «живий» контакт з викладачем, економити свій час і засоби, знаходитиметься в курсі всіх деталей учбового процесу. Така форма взаємодії допоможе зробити учбовий процес ефективнішим, сучаснішим і відкритим [7].

- В наш час комп'ютер став надійним помічником в учбовому процесі, тому розумне застосування комп'ютерних технологій навчання дає безмежні

можливості удосконалення навчального процесу, дозволяє його інтенсифікувати, підвищити ефективність і якість вивчення студентами психологічних дисциплін, активізувати самостійну роботу, зробити процес навчання захоплюючим і цікавим. Але для впровадження цих технологій треба навчатися і навчатися, причому не лише студентам, але й викладачам. Навчальні заклади, в свою чергу, повинні забезпечити це навчання. Для науково-педагогічних працівників можна проводити практичні заняття, семінари, лекції. Як приклад – проведення в лютому цього року в нашому Університеті імені Бориса Грінченка практичного семінару «Електронне навчально-наукове середовище сучасного університету», на якому було запропоновано 13 майстер-класів, під час яких викладачі знайомилися із конкретними сучасними електронними ресурсами для навчання, методиками їх використання та запровадження в навчальний процес. Цей навчальний процес буде продовжуватися і далі.

В свою чергу, студентам теж необхідне навчання роботі з комп'ютерними діагностичними тестами для виконання дослідницької діяльності, оволодінню технікою комп'ютерного тестування, різними комп'ютерними програмами математичної обробки результатів досліджень, виконувати комп'ютеризованих модульних контрольних, тестів, та інших форм контролю і оцінювання знань.

Завдяки комп'ютерним технологіям можна успішно використовувати дистанційну форму навчання як при денному, так і при заочному навчанні студентів. Використання такої форми може дати цілий ряд переваг, направлених на активізацію самостійної роботи студентів з регулярним контролем з боку викладача. Гармонійне поєднання дистанційно-навчальної системи як з традиційними методами навчання студентів, так і з комп'ютерними технологіями дозволить гарантувати належну сучасну якість фундаментальної підготовки студентів-психологів.

- І на останок хочеться підняти ще одну проблему - допуск до навчання професії психолога. Відомо, що успішність навчальної діяльності студентів переважно залежить як від рівня їх інтелектуального розвитку і спеціальних здібностей, потрібних для оволодіння даною професією, так і від особливостей їх особистісної сфери. І якщо у нас не виходить з профвідбором абітурієнтів-психологів, то хоча б треба проводити діагностичне тестування психологічних особливостей першокурсників. Таке діагностування дозволить не лише визначитися з певним рівнем розвитку цих особливостей, що дозволить слідкувати за динамікою змін в процесі навчання, реалізувати індивідуальний підхід, але і проводити необхідну корекцію навчально-виховного процесу з урахуванням їх індивідуально-психологічного розвитку.

Впровадження певних нововведень в навчально-виховний процес дозволить поступово модернізувати систему професійної підготовки майбутніх психологів, робити її досконалішою та продуктивнішою.